

Zsirai László

A titok nyomában

Érdekes, hogy nem találtam Gárdonyi Gézának ajánlott verset Bárdosi Németh János *Magyar Múzsza* című verseskötetében, amelyben egyébként örök barátai szólnak hozzá a halhatatlanságból, akik ihlették, tanították vagy akikkel „együtt hallaték” daluk. Érdekes, ám számomra valahol különös is, hogy a jelentős irodalomszervező nem fordított volna figyelmet nemzetünk jeles tanítómesterére, a történelmi gények koronázatlan királyára.

A Szombathelyi Városi Tanács V. B. kiadásában, 1975-ben megjelent, Rózsa Béla szerkesztette, *Utak és útitársak* című könyvében azonban beigazolódott, hogy hirtelen gerjedt vádam alaptalan. Ez a könyv ugyanis az 1923-ban Kajdon felvett riporttal kezdődik. Az ismeretlen Gárdonyi című írás tulajdonképpen interjú, amit azzal a Borossay Béla iskolamesterrel és méhésszel készített, aki kollégája volt az *Isten rabjai*, az *Egri csillagok* és annyi más, lelkemnek-szívemnek kedves mű alkotójának.

Borossay igazgató úr 1881 őszén került Devecserre, esténként krumplit meg saját vacsorázó segédtanítónak, ugyanis „a népnevelés iránti buzgalom akkor még igazán mankón döcögött”. Gárdonyi tanítói pályájának második ősze volt az a tanévkezdet, amikor „kicsike bugyorban cipelte vagyontát.” Kettejük ajtaja közös folyosóra nyílt, a kántortanítónál étkeztek, Szupics Józseffel kiegészülve, hárman voltak segédtanítók, személyenként évi 300 forint fizetésért. Ennek felét kosztra fizették, a többinek egy részét vasalásra, mosásra, takarításra.

Borossay Béla eredeti fényképet mutatott a riporter Bárdosi Némethnek a húszéves Gárdonyiról. A képet így írta le cikkében: „Szép, sovány arcából jószágos szempár mosolyog rám, komolyan néző, mintha azt kérdezné: mi van az arcod mögött? Kockás barna kabátot visel, s a kivágott gallérból kiáll az ádámcsutkája. Bokros, sötét nyakkendője különösen illik halovány arcához.

Sokáig nézem a képet. Valamit keresek rajta, ami felfedi a titkot. Csak a szemei szépek: szomorúak”.

A segédtanítók barátságáról tudósítja az utókort Bárdosi Németh több mint 90 esztendeje írott cikke. Értesülünk az esős időkben folytatott kocsmai diskurzusokról, meg arról is, hogy Gárdonyi kedvelte a magányt. Tanítást követően, szép időben kiballagott a mezőre, s esténként „pipitérral, szarkalábbal, jószagú füvekkel” megrakott karral tért meg otthonukba. Becézte, szerette virágait – az igazgató úr elmondása szerint –, s egész meséket ötlött ki róluk. Valóban úgy lehet, minden nagyság kellemes apróságokon érik-nevelődik.

Persze, hogy nem lehet izgalmas riportot írni dokumentumokra történő hivat-

kozás nélkül. Ezért ebben az esetben is előkerült „egy kis sárga, kopott papiros”. Felső részére „ókulát, pipát, meg egy tollat pingált néhai Ziegler Géza segédtanító úr. A balszélen kövér zsákok hullatják az aranyakat, alul pedig kövér malac rőfögi a szerencsét”. A papiros a korai Gárdonyi-versek egyik alkalmi darabját is tartalmazta:

Béla komám felvirradott neved ünnepére,
Olvadozik az én szívem forró örömlébe.
Rityeg-rotyog érzelmeim cukrozott kásája,
Omlik eléd, amitől csak duzzad lelked hája.

Sorba-rendbe tálalom fel a szellemi étket.
Sóval, szóval, gyenge szósszal így kínállak Téged,
Amim van, az mind se sok, hát lakjál úgy jól véle:
Ipszilonként álljon szét a te két lábod vége.
Boldogságod levesébe, ha örömök úsznak,
Édes legyen mártása az egészséges húsnak.
Libapecsenye képében szálljon Rád az áldás,
Aztán csak soká tartson kedves Béla pajtás!

Ezt kívánja szerető barátod
Ziegler Géza

Olvassuk csak a függőleges sorokat kezdő betűket, s kijön az 1882 tavaszán keletkezett versikével megajándékozott ünnepelt teljes neve. Borossay Béla igazgató úr felfedte a rajzok titkát: a toll Gárdonyit, a pipa Szupicsot, az ókula pedig magát Borossayt jelképezi. Később, amikor már nem dolgoztak együtt, jobbra magántermészetű dolgokról leveleztek Gárdonyival. Amikor színre került a *Fehér Anna* című műve, egy tiszteletpéldánnyal köszönte meg egykori segédtanító társa gratulációját, imígyen dedikálva: „Az én legkedvesebb Borossay barátomnak – Gárdonyi Géza”.

Szó esett még az interjúban a kertai kántort búcsúztató Gárdonyi-beszédről. A falusi nép annyira meghatódott, hogy Gárdonyit rögtön helyben megválasztotta kántornak. Mivel tudatában volt, hogy a kántor már előzőleg Borossayt ajánlotta, Gárdonyi nem fogadta el az állást. Mivel „a nép szeretete őt hívta meg”, Borossay visszalépett a javára. Az eset úgy végződött, hogy egyikük sem lett kántor abban a faluban.

A riport kitér egy devecseri kislányra, akiről Gárdonyi az *Egy szál drót* című elbeszélésében tesz említést: „Holtig gondolok magára... Maga lesz mindig az én

legbúsabb gondolatom. Én legszebb virágom! Én legszebb álmom! Isten veled!” Nos, a versek Vilmája és Eszter meg a *Láthatatlan ember* című regény Emökéje bizony erről a lányról mintázódott, aki az interjú készítésének idején még Gergely Katica néven élt „valamelyik Veszprém megyei tanítóházban”.

A visszamelékezés idején Gárdonyi Géza már egy esztendeje, hogy örök nyugalomra tért, s holtteste az egri várban létesített sírban pihent.

Borossay iskolaigazgató úrral közös útjaik 1883-ban váltak el egymástól, de az figyelemmel kísérte, s például a győri tanító újságban olvasta műveit. „Mindig nagyon szerettem Gárdonyi Gézát, ő volt a legjobb ember, akivel életemben találkoztam. Sohasem sértett meg senkit. Még viccből sem. Pedig hogy tudott humorizálni! Mi sokszor még a földön is hemperegtünk, ha egy-egy viccet elbeszélte, de neki a szeme sem rebhent meg” – idézte fel ebbéli képességét egykori kollégája. Tizenhárom évnyi szünet után találkoztak újra a millenniumi ünnepség adta alkalommal, akkor Gárdonyi már Pesten lakott az édesanyjával, és a Pokolkörkép R. T. igazgatója volt. Egy kis nyári vendéglőben találkoztak össze, távolabbról méreggették egymást, majd Gárdonyi szólította meg tüzet kérve a szivarjához. Borossay igazgató tanár úr a hangjáról bizonyosan felismerte, és hosszan beszélgettek.

Bárdosi Németh János a falusi sár keretes szerkezetébe szorította mondandóját ebben a riportban. A végén, befejezésül Borossay mester templomi orgonája és száz gyerek kórusa zengi: „*Ó fényességes szép hajnal, / Kit így köszöntött az angyal: / Üdvözlégy teljes malaszttal!*”

Ziegler Géza is szerzett egyházi énekeket Devecserben. Köztudott, hogy a „Fel nagy öröme, ma született...” egyházi dalként ismert, karácsonyi ének valójában Gárdonyi egyik versének megzenésítése.

A rég keletkezett írások újraolvasásával nem haszontalan elmélyedni irodalomtörténetünk adalékaiban, hiszen tanulhatunk belőlük.